

เจดีย์ : มรดกวัฒนธรรมล้ำค่าทางพระพุทธศาสนา

พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

คำว่า “เจดีย์” นี้ ในยุคดั้งเดิมไม่ได้หมายถึงเฉพาะสิ่งก่อสร้างที่มีรูปร่างเป็นเจดีย์ที่เรียกกันในประเทศไทยปัจจุบัน แต่คำว่า “เจดีย์” มีความหมายกว้าง โดยสรุปหมายถึงสิ่งที่ควรสักการบูชา ควรแก่การเคารพนับถือบูชา เช่น ของใช้ประจำตัว พระธรรมคำสั่งสอน สิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า “เจดีย์” ในเมืองไทยปัจจุบัน ในสมัยพุทธกาลเรียกว่า “สถูป” หมายถึงสิ่งก่อสร้างซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรบูชา เช่น กระดูกของบุคคลที่น่านับถือ เป็นต้น ซึ่งก็เป็นหนึ่งในเจดีย์ ๔ ประเภท เรียกว่า “ธาตุเจดีย์” “เจดีย์” นี้ในประเทศไทย เรียกชื่อต่าง ๆ เช่น พระธาตุ, พระบรมธาตุ, เจดีย์, พระปรางค์ เพื่อความเข้าใจตรงกันในเบื้องต้น ในบทความนี้ ขอใช้คำว่า “สถูป” บ้าง “เจดีย์” บ้าง “พระปรางค์” บ้าง “พระธาตุ” บ้าง “พระบรมธาตุ” บ้าง “สถูปเจดีย์” บ้างแล้วแต่กรณี ขอให้เข้าใจตรงกันว่า หมายถึงเจดีย์ที่นิยมสร้างในประเทศไทยนั่นเอง

การสร้างเจดีย์เป็นพุทธประสงค์

คำว่า “พุทธประสงค์” หมายถึงพุทธประสงค์ที่จะรักษาประเพณีของชาวพุทธคราวเมื่อใกล้จะปรินิพพาน ขณะพระพุทธเจ้าประทับบรมมหาระหว่างสาละทั้งคู่อัน สาลวโนทยาน กรุงกุสินารา พระอานนทกราบทูลถามถึงวิธีปฏิบัติในพระพุทธสรีระหลังจากปรินิพพาน พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิต พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต คฤหบดีผู้เป็นบัณฑิต เลื่อมใสในพระตถาคต จะพึงปฏิบัติในพระสรีระของตถาคต เหมือนที่เขาปฏิบัติในพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อพระอานนทกราบทูลถามว่า “เขาปฏิบัติในพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างไร ?” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “เขาห่อพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าไหม ครั้นห่อแล้วซับด้วยสำลี ครั้นซับด้วยสำลีแล้ว ห่อด้วยผ้าไหม โดยอุบาย เขาห่อพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้า ๕๐๐ คู่ แล้วเชิญลงในรางเหล็กที่มีน้ำมันบรรจุเต็มอยู่ แล้วครอบด้วยรางเหล็กอีกใบหนึ่ง วางบนเชิงตะกอน (จิตกาธาน) ที่ทำด้วยดอกไม้ธูปเทียนนานาชนิด ถวายพระเพลิงพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างพระสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง คุก่อนอานนท เขาปฏิบัติในพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างนี้ พึงปฏิบัติในพระสรีระเหมือนอย่างพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างพระสถูปของพระตถาคตไว้

ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง เหล่าชนผู้บูชาด้วยพวงมาลัยดอกไม้ของหอม หรือกราบไหว้ หรือทำจิตให้เลื่อมใส ในพระสถูปนั้น ชื่อนั้นก็จักได้รับประโยชน์ ได้รับความสุขตลอดกาลนาน”

พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภท ซึ่งเป็นผู้ควรแก่การสร้างสถูป(เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ, อัฐิธาตุและสิ่งของเครื่องใช้)ไว้บูชา คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ

ข้อมูลเหล่านี้ เป็นเครื่องยืนยันว่า สถูปหรือเจดีย์ในพระพุทธศาสนา เป็นพุทธประสงค์โดยตรง และพอกกล่าวได้ว่า ประเพณีนิยมในการสร้างพระสถูปเจดีย์นั้น มีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น และนิยมสร้างกันมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ แม้แต่คราวที่พระสารีบุตรผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวานิพพาน หลังจากทำฌานปภิกขุสรีระแล้ว พระพุทธเจ้าก็ยังสั่งให้พระจุนทะและคณะสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุสารีริกธาตุไว้ที่ประตูพระเชตวัน เมืองสาวัตถี และส่วนหนึ่งให้สร้างสถูปเจดีย์บรรจุไว้ที่นาถันทาบ้านเกิด ความจริง ประเพณีนิยมในการสร้างสถูปหรือเจดีย์นี้มีมาก่อนสมัยของพระสิทธัตถโคตมพุทธเจ้า พุทธบริษัทได้สร้างสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ทุกพระองค์หลังจากถวายพระเพลิงพระศพแล้ว ให้เป็นที่กราบไหว้บูชาสักการะ รักษาพระองค์ ศรัทธาให้มั่นคงในพระรัตนตรัย ที่สำคัญให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธบริษัท

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวไว้ในเรื่อง “ตำนานพุทธเจดีย์” ตอนหนึ่ง “พระสถูปนั้น เดิมสร้างสำหรับบรรจุพระบรมธาตุ ตามแบบแผนอันมีประเพณีในมัชฌิมประเทศตั้งแต่ก่อนพุทธกาล” เข้าใจว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภทหนึ่งในหลายประเภทที่คนอินเดียโบราณนิยมสร้าง โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ในเชื้อชาติเดียวกันกับพระพุทธเจ้า สันนิษฐานว่า คนกลุ่มศากยะ อาจเป็นกลุ่มเดียวกันกับพวกอารยันที่อพยพลงจากตอนเหนือของอินเดีย แต่ต่อมาไม่เห็นด้วยกับระบบสังคมวัฒนธรรมที่อารยันส่วนใหญ่ถือปฏิบัติ โดยเฉพาะการแบ่งชนชั้นทางสังคมออกเป็นวรรณะ กลุ่มนี้จึงแยกตัวออกมาเรียกชื่อว่า “ศากยะ” และสร้างวัฒนธรรมประเพณีแบบใหม่ขึ้นมาถือปฏิบัติในกลุ่มของตนเอง เมื่อญาติเสียชีวิตก็นิยมเผาศพและเก็บกระดูกไว้บูชา โดยสร้างที่เก็บ ซึ่งถ้ามีขนาดใหญ่โตก็เรียกว่าสถูป

การสร้างเจดีย์เป็นประเพณีของพระพุทธศาสนา

สถูปหรือเจดีย์นั้น ในพระพุทธศาสนา ถ้าจะให้ถูกต้องจริง ๆ ต้องเรียกว่า “พระสถูป” ต้องใช้คำว่า “พระ” นำหน้าด้วย เพราะเป็นของสูง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระบรมธาตุ หรือพระธาตุ การสร้างสถูปหรือเจดีย์เป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชนโดยเฉพาะ ซึ่งมีได้มีเฉพาะในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าเท่านั้น ในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ชาวพุทธก็สร้างสถูปหรือ

เจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ เพื่อเป็นที่บูชาสักการะทั้งสิ้น พระสถูปหรือเจดีย์ของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์มีขนาดแตกต่างกันไป ในคัมภีร์พุทธวงศ์ พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๓๓ มีข้อความระบุไว้ชัดเจนตามลำดับดังนี้

๑. พระที่ปังกรพุทธเจ้า

พระชินศาสดาพระนามว่า ที่ปังกร เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ณ นันทาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระชินเจ้าพระองค์นั้น สูง ๓๖ โยชน์ ณ นันทารามนั้น พระสถูปบรรจุบาตร จีวร บริหาร และเครื่องบริโภคของพระองค์ผู้ศาสดา ที่โคนต้นโพธิ์ในกาลนั้น สูง ๓ โยชน์

๒. พระโกณฑัญญพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าพระนามว่า โกณฑัญญะ ผู้ทรงพระสิริ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ นันทาราม พระเจดีย์ของพระองค์สูง ๗ โยชน์ ณ นันทารามนั้นแล

๓. พระมงคลพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าพระนามว่ามงคล เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ พระราชอุทยานชื่อเวสสระ พระสถูปของพระชินเจ้านั้นสูง ๓๐ โยชน์ ณ พระราชอุทยานชื่อเวสสระนั้นแล

๔. พระสุมณพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าพระนามว่าสุมณะ ผู้ทรงพระยศ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่อังคาราม พระสถูปของพระชินเจ้านั้น สูง ๔ โยชน์ ที่อังคารามนั้นแล

๕. พระเรวัตพุทธเจ้า

พระเรวัตพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัฐิธาตุแตกกระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผลไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๖. พระโสภิตพุทธเจ้า

พระโสภิตพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัฐิธาตุของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผลไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๗. พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

พระชินศาสดาพระนามว่าอโนมทัสสี เสด็จดับขันธปรินิพพานที่ธรรมาราม พระสถูปของพระชินเจ้านั้นสูง ๒๕ โยชน์ ที่ธรรมารามนั้นแล

๘. พระปทุมพุทธเจ้า

พระปทุมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัฐิธาตุของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผลไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๙. พระนารทพุทธเจ้า

พระชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระนามว่านารท เสด็จดับขันธปรินิพพานที่สุทฺถสณนคร พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูง ๔ โยชน์ ที่สุทฺถสณนครนั้นแล

๑๐. พระปทุมุตตรพุทธเจ้า

พระชินพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตร เสด็จดับขันธปรินิพพานที่นันทาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูง ๑๒ โยชน์ ที่นันทารามนั้นแล

๑๑. พระสุเมธพุทธเจ้า

พระสุเมธพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัฐิธาตุของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แฉไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๑๒. พระสุชาตพุทธเจ้า

พระชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระนามว่าสุชาต เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เสถาราม พระเจดีย์ของพระศาสดา สูง ๓ คาวุต ที่เสถารามนั้นแล

๑๓. พระปิยทัสสีพุทธเจ้า

พระมุณีผู้ประเสริฐพระนามว่าปิยทัสสี เสด็จดับขันธปรินิพพานที่อัสสัถถาราม พระสถูปของพระชินเจ้านั้น สูงถึง ๓ โยชน์ ที่อัสสัถถารามนั้นแล

๑๔. พระอัทธทัสสีพุทธเจ้า

พระอัทธทัสสีพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัฐิธาตุของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แฉไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๑๕. พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า

พระมหาวิระพระนามว่าธัมมทัสสี เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เกสวาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์นั้น สูงถึง ๓ โยชน์

๑๖. พระสิทธัตถพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ ทรงเป็นมุณีผู้ประเสริฐ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่โณมาราม พระสถูปต้นประเสริฐของพระองค์ สูงถึง ๔ โยชน์ ที่โณมารามนั้น

๑๗. พระติสสพุทธเจ้า

พระชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระนามว่าติสสะ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่นันทาราม พระสถูปของพระองค์ สูงถึง ๓ โยชน์ ที่นันทารามนั้น

๑๘. พระปุตสพุทธเจ้า

พระปุตสพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอภิวชิธาตุของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผ่ไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๑๙. พระวิปัสสิพุทธเจ้า

พระวิรุพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสิ ทรงเป็นนระผู้ประเสริฐ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่สุเมิตตาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูงถึง ๗ โยชน์ ที่สุเมิตตารามนั้น

๒๐. พระสิขีพุทธเจ้า

พระพุทเจ้าพระนามว่าสิขี ทรงเป็นนระผู้ประเสริฐ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่อัสสาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูงถึง ๓ โยชน์ ที่อัสสารามนั้นแล

๒๑. พระเวสสภูพุทธเจ้า

พระเวสสภูพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอภิวชิธาตุของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผ่ไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๒๒. พระกกุสันธพุทธเจ้า

พระชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระนามว่ากกุสันธะ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เขมาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูงถึง ๑ คาจตุ ที่เขมารามนั้นแล

๒๓. พระโกนาคมนพุทธเจ้า

พระโกนาคมนพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอภิวชิธาตุของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผ่ไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๒๔. พระกัสสปพุทธเจ้า

พระชินศาสดาพระนามว่ามหากัสสปะ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เสตัพยาราม พระสถูปของพระชินพุทธเจ้านั้น สูงถึง ๑ โยชน์ ที่เสตัพยารามนั้นแล

๒๕. พระลิตถโคดมพุทธเจ้า

พระโคดมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอภิวชิธาตุของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผ่ไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ พระพุทเจ้าพระองค์ใดที่พระอภิวชิธาตุกระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน พระพุทเจ้าพระองค์นั้นนับว่ามีพระบารมีแผ่กว้างใหญ่ไพศาลอนุเคราะห์แก่ชาวโลกได้ทั่วถึงมาก กล่าวเฉพาะโคดมพุทธเจ้า เมื่อพระมหากัสสปเถระรวมพระอภิวชิธาตุ (พระบรมสารีริกธาตุ) มาไว้ที่เดียวกัน คือที่กรุงราชคฤห์ ครั้นถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์รับสั่งให้สร้างพระสถูป(เจดีย์) ๘๔,๐๐๐ องค์ประดิษฐานทั่วชมพูทวีป(อินเดีย) แล้วบรรจุพระอภิวชิธาตุของพระโคดมพุทธเจ้า ประชาชนทั่วชมพูทวีปก็ได้บูชาสักการะ และได้บุญทั่วถึงกัน

เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๘ แห่ง

กษัตริย์ในแคว้นต่าง ๆ ได้ทราบข่าวการบรินิพพานของพระโคตมพุทธเจ้า ต่างส่งทูตไปที่กรุงกุสินารา แคว้นมัลละ เพื่อขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเสร็จแล้ว ทูตจากเมืองต่าง ๆ ยินยอมพร้อมใจกันให้โศภนพราหมณ์ได้ทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์ แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ โศภนพราหมณ์กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอจงฟังคำข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ตรัสสรรเสริญขันติ(ความอดทน) การที่เราจะแตกสามัคคีกันเพราะส่วนแบ่งแห่งพระบรมสารีริกธาตุนี้ไม่ดีเลย ขอให้เราทั้งหลายยินยอมพร้อมกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน ขอพระสถูปจงแพร่หลายในทิศทั้งหลาย คนที่เลื่อมใสพระพุทธเจ้ามีอยู่เป็นจำนวนมาก

ต่อจากนั้นก็ได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุกัน ทูตจากเมืองต่าง ๆ ได้พระบรมสารีริกธาตุคนละ ๒ หนาน นำไปยังเมืองของตน ทำการเฉลิมฉลองบูชาสักการะ เปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้บูชากัน ต่อจากนั้นได้สร้างสถูป(เจดีย์) เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้เป็นที่บูชาสักการะในกาลสืบไป ดังนี้

๑. พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในกรุงราชคฤห์
๒. กษัตริย์ลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชี ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในกรุงเวสาลี
๓. กษัตริย์ศากยะแห่งแคว้นสักกะ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในกรุงกบิลพัสดุ์
๔. กษัตริย์ถูลีแห่งอัลลกะปะ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเมืองอัลลกะปะ
๕. กษัตริย์โกลิยะแห่งรามคาม ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเมืองรามคาม
๖. เจ้าผู้ครองนครแห่งเวฏฐทีปะกะ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเมืองเวฏฐทีปะกะ
๗. กษัตริย์มัลละแห่งแคว้นมัลละฝ่ายเหนือ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเมืองกุสินารา
๘. กษัตริย์มัลละแห่งแคว้นมัลละฝ่ายใต้ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเมืองปาวา

ส่วนโศภนพราหมณ์ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแบ่งกันนั้นนั้นแหละไว้เป็นที่บูชาสักการะ กษัตริย์แห่งโมริยะ ได้กระทำสถูปบรรจุพระอังคาร(เถ้า)ไว้ในเมืองปีปผลิววัน

เรื่องนี้แสดงให้เห็นความสำคัญของสถูป(เจดีย์) กำเนิดความเป็นมาของสถูปในอินเดีย กล่าวเฉพาะเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ จัดพิธีฉลองยิ่งใหญ่ตลอดระยะทางตั้งแต่กรุงกุสินารารั้งราชคฤห์

เลยทีเดียว นับเป็นระยะทาง ๒๕ โยชน์ พระองค์ได้ทรงสร้างสถูปพระบรมสารีริกธาตุไว้อย่างดี เรื่องนี้ น่าศึกษามิใช่น้อย ตำนานบอกว่า พระมหากัสสปเถระได้ถวายคำแนะนำแก่พระเจ้าอชาตศัตรูให้ ดำเนินการรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุอีก ๗ ส่วนที่ได้แจกจ่ายไปตามเมืองต่าง ๆ นั้นมารวมบรรจุไว้ใน กรุงราชคฤห์ เพื่อป้องกันอันตรายอันอาจเกิดขึ้น โดยพระมหากัสสปเถระรับภาระที่จะรวบรวมเอง จากนั้น พระเถระก็ได้ดำเนินการรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุจากราชตระกูลทั้ง ๗ มาประดิษฐานไว้ใน ทิศตะวันออก และทิศใต้ของกรุงราชคฤห์ โดยพระเถระเล็งเห็นว่า ในอนาคต คนทั้งหลายจักเก็บ พระบรมธาตุเหล่านี้ไว้ในมหาเจดีย์ในมหาวิหารลังกา^๑ พระราชาธิบดีสั่งให้สร้างสถูปไว้ ๘ องค์ใส่พระบรม- สารีริกธาตุไว้มอบจันทน์เหลือง ๘ ใบ พระมหากัสสปเถระอธิษฐานว่า “พวกมาลัยอย่าเหี่ยว กลิ่นหอม อย่าหายไป ประทีปอย่าไหม้” แล้วให้จารึกไว้ที่แผ่นทองว่า “แม้ในอนาคต ครั้งพระกุมารพระนามว่า อโคกจักเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระเจ้าอโคกมหาราช ท้าวเธอจักทรงกระทำพระบรมสารีริกธาตุ เหล่านี้ให้แพร่หลายไป ดังนี้”

ประเภทของเจดีย์

คำว่า “เจดีย์” ในยุคดั้งเดิมมีนัยกว้างขวางครอบคลุมสิ่งที่ควรเคารพ นับถือ บูชาหลายอย่าง ดังที่กล่าวแล้ว โดยสรุปมี ๔ ประเภท

๑. ธาตุเจดีย์

สิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ

๒. บริโภคเจดีย์

สังเวชนียสถาน อันเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เช่น สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน หรือที่เรียกว่าสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล

๓. ธรรมเจดีย์

ข้อความที่ว่าด้วยคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคำ ประโยคทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา

๔. อุทเทสิกเจดีย์

สิ่งของที่สร้างขึ้นอุทิศพระพุทธเจ้า เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่าจะเป็ นอะไร เช่น พระแท่นวัชรอาสน์ที่เจดีย์ศรีมหาโพธิ์พุทธคยา พระพุทธรูป

^๑ ดูข้อความใน สุริย์ มีผลกิจ(ผู้รวบรวมและเรียบเรียง), **พระพุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๔๓-๒๔๔, ข้อมูลเหล่านี้ปรากฏกระจายอยู่ในคัมภีร์ชั้นหลัง ผู้เขียนยังไม่ได้ ตรวจสอบข้อมูลว่า คุณสุริย์เอาข้อมูลเหล่านี้มาจากแหล่งใดบ้าง แต่เห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจ เลยยกเอามาเสนอไว้ ข้อมูลบางตอนปรากฏอยู่ในคัมภีร์อุปัฏฐก รจนาโดยพระเถระชาวศรีลังกา ชื่อ “พระวาจิสสรเถระ” ในยุคประมาณ พ.ศ. ๑๗๗๕-๑๗๗๙.

โดยนัยนี้จะเห็นว่า “เจดีย์” มีความหมายกว้างครอบคลุมสิ่งที่ควรบูชาสักการะทุกอย่าง ไม่ได้หมายถึงสถูปอย่างเดียว เจดีย์ที่มีความหมายเดียวกันกับ “สถูป” คือ ธาตุเจดีย์ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระบรมธาตุ หรืออัฐิธาตุ ต่อไปนี้จะกล่าวถึงเฉพาะเจดีย์ประเภทที่ ๑ คือ ธาตุเจดีย์เท่านั้น (ซึ่งอาจจะใช้คำว่า เจดีย์, สถูป, พระธาตุ, พระบรมธาตุ, หรือพระปรางค์ แล้วแต่กรณี)

ประเพณีการสร้างเจดีย์สมัยหลังพุทธกาล

สมัยหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ความนิยมในการสร้างเจดีย์ก็ยังมีอยู่สืบทอดต่อกันเรื่อยมา พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ ณ วัดโศการาม เมื่อเสร็จพิธีสังคายนาได้ส่งสมณทูต ๙ สาย ไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ โดยการถวายคำแนะนำของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ในส่วนของพระองค์เอง พระเจ้าอโศกมหาราชได้เสด็จจาริกแสวงบุญไปในที่ต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวกับข้องกับพระพุทธเจ้า หรือพุทธสาวกที่สำคัญ เช่น เป็นสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน พร้อมกันนั้นได้ทรงสร้างสถูปและเสาอโศกประดิษฐานไว้ในที่นั้น ๆ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของคนในถิ่นนั้น ๆ และเป็นเครื่องชี้ให้คนรุ่นหลังได้รู้ว่า “ณ ที่แห่งนี้มีความสำคัญ ในฐานะเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้” เป็นต้น สันนิษฐานได้ว่า ประเพณีนิยมในการสร้างเจดีย์เกิดขึ้นและถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชนั่นเอง ข้อมูลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาบอกว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงรับสั่งให้สร้างสถูปประดิษฐานไว้ทั่วชมพูทวีป(อินเดีย) เป็นจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ดังข้อความในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาตอนหนึ่งพอสรุปความได้ว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานประมาณ ๒๑๘ ปี ณ เมืองปาฏลิบุตร พระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อทำศึกสงครามมามาก(โดยเฉพาะที่แคว้นกาลิงคะ) รู้สึกสลดพระทัยที่ทอดพระเนตรเห็นคนล้มตายมากในศึกสงคราม วันหนึ่งทอดพระเนตรเห็นสามเณรนิโครธ เกิดศรัทธาเลื่อมใส ยิ่งเมื่อได้ฟังธรรม ก็ยิ่งเกิดศรัทธามา ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์วันละ ๖๐๐,๐๐๐ รูป ต่อทรงรับสั่งให้สร้างมหาวิหาร(วัดใหญ่) ชื่อว่า อโศการาม(แปลว่า ไม่เศร้าโศก) โดยพระสงฆ์ได้มอบหมายให้พระอินทคุตตเถระเป็นผู้ดูแลการก่อสร้างใช้เวลาสร้าง ๓ ปี นอกจากนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงรับสั่งให้สร้างวิหาร(วัดเล็ก)อีก ๘๔,๐๐๐ แห่ง พร้อมกับเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ไว้ในเมือง ๘๔,๐๐๐ แห่งทั่วชมพูทวีป(อินเดีย)

มีข้อสันนิษฐานเพิ่มเติม สถูปเหล่านั้นไม่ได้ประดิษฐานอยู่เฉพาะในอินเดียเท่านั้น แม้ในประเทศจีนและประเทศใกล้เคียงก็มีสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราชประดิษฐานอยู่ด้วย คตินิยมสร้างเจดีย์นี้แพร่หลายอย่างมากในอินเดียในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้เป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะและสมัยหลังจากนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชได้รับการนับถือว่าทรงเป็นผู้ริเริ่มกระแสแห่งพระพุทธศาสนา

แบบใหม่ คือแบบที่มีฆราวาสผู้ครองเรือนมีบทบาทสำคัญเท่ากับพระภิกษุ เหมือนฆราวาสหลายท่าน ได้ทำมาแล้วในสมัยพุทธกาล เช่น พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา

การสร้างเจดีย์ในอินเดีย ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชหรือในสมัยหลังจากนั้น มิได้จุดประสงค์ เพียงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่า “นี่เป็นพุทธสถาน” เท่านั้น แต่ยังมีจุดประสงค์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระธาตุของพระอรหันต์ไว้เป็นที่บูชาสักการะของพวกฆราวาสผู้ครองเรือนที่ต้องหมกมุ่นอยู่กับการ ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวและครอบครัว ไม่มีเวลาไปวัดเพื่อฟังธรรม ไม่มีเวลาไปนั่งปฏิบัติธรรมรักษาศีล แต่ประสงค์ที่จะได้บุญโดยเพียงแต่ไปกราบไหว้บูชาเจดีย์ที่อยู่ใกล้บ้าน เสร็จแล้วก็ไปประกอบอาชีพของตน ที่สำคัญคือ เจดีย์นั้นสร้างไว้ที่ไหนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องสร้างไว้ในวัด ฆราวาสผู้ประกอบอาชีพ บางทีไม่ประสงค์จะเข้าวัด เพราะต้องเสียเวลามาก หรือบางกรณีอาจเกรงใจพระภิกษุที่อยู่ในวัด เกรงว่าจะเป็นการรบกวน แต่ก็ประสงค์บุญ เมื่อมีการสร้างเจดีย์ไว้ในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้เป็นบริเวณของ วัดใดวัดหนึ่ง ชาวบ้านก็ไปกราบไหว้บูชากันตามสะดวก โดยไม่ต้องเกรงว่าจะเป็นการรบกวนพระภิกษุ

ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว พระมหากัสสปเถระได้อธิษฐานและให้จารึกไว้ว่า “ในอนาคตพระเจ้า อโศกมหาราชจักเป็นผู้ทำให้พระบรมสารีริกธาตุแพร่หลายไป” ต่อมาเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงครองราชสมบัติ ทรงสร้างวิหารและสถูป ๘๔,๐๐๐ แห่ง ประสงค์จะได้พระบรมธาตุ(สารีริกธาตุ) มาบรรจุไว้เป็นที่บูชาสักการะ ต่อมาได้ค้นพบพระบรมธาตุที่ท้าวสักกะเก็บรักษาไว้มาตั้งแต่ครั้งสมัย พระเจ้าอชาตศัตรูโน้น พระองค์รับสั่งให้บรรจุไว้ในสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์ทั่วชมพูทวีป(อินเดีย)

นอกจากนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีส่วนในการสร้างเจดีย์สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดีย ซึ่งประดิษฐานเป็นที่บูชาสักการะมาจนถึงปัจจุบัน เช่น เจดีย์ศรีมหาโพธิ์พุทธคยา สถานที่พระสิทธัตถ- โคดมตรัสรู้ สันนิษฐานว่าเริ่มก่อสร้างในสมัยพระเจ้าอโศก และสร้างต่อเติมแบบที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ประมาณ พ.ศ. ๗๐๐ ได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วหลายครั้ง เจดีย์องค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน มีความ สูง ๑๘๐ ฟุต

ัมเมกขสถูปที่สารนาถ สถานที่แสดงปฐมธรรมเทศนาัมเมจกัปปวัตตนสูตร โปรดพระปัญจวัคคีย์ สันนิษฐานว่าองค์เดิมสร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์โมริยะ อาจสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชก็ได้ แต่องค์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าแต่งเติมขึ้นประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐ เป็นศิลปะแบบคุปตะ พระสถูป(เจดีย์)เป็นรูปทรงกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๘ เมตรครึ่ง สูง ๓๓ เมตร มีช่อง ๘ ช่องรอบ องค์สถูป ซึ่งเป็นสัญลักษณ์บ่งถึงมรรคมงคล ๘

มหาสถูปที่สาญจี ปัจจุบันอยู่ในรัฐมัธยประเทศของอินเดีย ที่นี่เป็นดินแดนแห่งสถูป(เจดีย์) วัด วิหาร และเสาศีลาจารึก สันนิษฐานว่าเริ่มสร้างขึ้นตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐ จนถึง พ.ศ. ๑๗๐๐ สถูปที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือสถูป ๑ ซึ่งเชื่อว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างขึ้น สมัยเป็นอุปราชาปกครองกรุงอุชเชนี และกรุงอุชเชนีนี้แหละเป็นที่ประสูติของมหินทกุมารและพระนางสังฆมิตตา สถูปใหญ่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓๖.๕ เมตร สูง ๑๖.๔ เมตร เมื่อบวชเป็นพระแล้ว พระมหินทเถระกับพระสังฆมิตตาในตอนที่ถูกส่งไปลังกา ได้แวะพักที่สาญจีนี้ก่อน ที่สถูปหมายเลข ๓ มีการค้นพบอัฐิธาตุของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ เจดีย์ที่สาญจีเป็นรูปทรงโอคว่ำ ซึ่งถือเป็นรูปแบบที่เก่าแก่ที่สุด

รูปแบบของเจดีย์

รูปแบบของเจดีย์ในอินเดียโบราณ มีลักษณะเป็นเนินดินที่สร้างขึ้นเหนือหลุมฝังศพ ซึ่งเป็นที่มาของเจดีย์ทรงระฆังในปัจจุบัน แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีรูปทรงอย่างไรแน่ ต่อมาจึงวิวัฒนาการเป็นรูปแบบต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเขียนไว้ในเรื่อง “ตำนานพุทธเจดีย์” พอสรุปความได้ว่า ประเพณีการสร้างสถูปเป็นพุทธเจดีย์ แพร่หลายในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อครั้งพระองค์แจกพระบรมธาตุไปประดิษฐานไว้ในประเทศต่าง ๆ และประสงค์จะให้สร้างสถูป(หรือเจดีย์)ที่บรรจุอัฐิธาตุของพระสังฆเถระเป็นบริวารของมหาสถูปด้วยทุกแห่งไป

ครั้นเมื่อเกิดมีประเพณีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในสมัยคันธาระ บางแห่งก็มีการแก้แบบของสถูปให้มีซุ้มประจำองค์สถูป เพื่อบรรจุพระพุทธรูปอันจะทำให้องค์สถูปงดงามขึ้น พระสถูปเดิมนั้นจัดอยู่ในประเภทธาตุเจดีย์เลยกายมาเป็นอุทเทสิกเจดีย์ด้วย คนทั้งหลายก็นิยมที่จะสร้างสถูปเป็นอุทเทสิกเจดีย์ อุทิศพระพุทธรูปเจ้า ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท(หรือหินยาน) นิยมสร้างสถูปเป็นธาตุเจดีย์ คือเป็นที่บรรจุพระบรมธาตุ(อัฐิธาตุ) ในขณะที่ประเทศนับถือมหายานนิยมสร้างสถูปเป็นอุทเทสิกเจดีย์ เช่น เจดีย์บุโรพุโต(บรมพุทโธ) ที่ดำเนินการสร้างเรื่อยไปจนสร้างเสร็จ ประมาณ พ.ศ.๑๓๐๐ มีทั้งหมด ๑๐ ชั้น ใช้หินก่อสร้างประมาณ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ลูกบาศก์ฟุต ใช้คนงานวัน ๑,๐๐๐ คน ใช้เวลาก่อสร้างประมาณ ๓๕ ปี มีภาพประกอบเรื่องราวต่าง ๆ ๑,๔๖๐ ภาพ เป็นภาพประกอบอีก ๑,๒๑๒ ภาพ องค์เจดีย์ตั้งแต่ชั้นที่ ๑-๘ มีพระพุทธรูปเรียงรายในแต่ละชั้นโดยรอบ จำนวน ๕๐๕ องค์

เจดีย์ปรากฏอยู่ในประเทศไทยมี ๖ แบบ ดังนี้^๒ (๑) เจดีย์ทรงปราสาท รูปทรงมีหลายชั้น ซ้อนกันแบบทริภุญชัย เช่น ที่วัดกุฎีดง จังหวัดลำพูน แบบล้านนาเช่น ที่วัดป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัด เชียงราย และแบบสุโขทัย เช่น ที่วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย (๒)เจดีย์ทรงปราสาท รูปทรงคล้าย ฝักข้าวโพด เช่น พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม เจดีย์ทรงปราสาทนี้สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม ๒ สาย พราหมณ์(ฮินดู)กับพระพุทธศาสนา ยอดปราสาทเป็น ๓ แฉก(ตรีศูล)แสดงถึงอาวุธประจำตัวของพระศิวะ (พระอินทร์) หรือแสดงถึงเทพใหญ่ ๓ องค์ของฮินดูคือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ(ตรีมูรติ) (๓) เจดีย์ทรงระฆัง รูปทรงคล้ายระฆังคว่ำ (๔) เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ รูปแบบยอดทรงดอกบัวตูม (๕) เจดีย์ทรงเครื่อง รูปแบบทรงระฆังกลมหรือเหลี่ยมย่อมุม มีการตกแต่งด้วยลายปูนปั้น (๖) เจดีย์ ย่อมุม รูปแบบคล้ายระฆังแต่จากทรงกลมก็กลายมาเป็นเหลี่ยม

เจดีย์มีส่วนประกอบสำคัญ ๓ ตอน คือ

ตอนล่าง-ฐาน: ฐานมีหลายประเภท เรียกชื่อต่าง ๆ กันตามการใช้งาน ฐานไฟหรือฐานเวที รองรับสิ่งก่อสร้างหลายชนิดรวมกัน เช่น ฐานไฟที่รองรับพระศรีรัตนเจดีย์ เจดีย์ทอง วัดพระศรีรัตน ศาสดาราม ฐานเชิงบาตรหรือฐานบัวเชิงบาตร เช่นฐานบัวเชิงบาตรปราสาทประธาน วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา ฐานเชิง

ตอนกลาง-องค์เรือนธาตุ: ตอนกลางนี้ เรียกแบบวัฒนธรรมทีเบตว่า “ครรภธาตุ” ส่วนสำคัญของ ตอนกลางของเจดีย์ห้องหรือซุ้ม(ช่อง-จรณะ)หรือไม่มีก็ได้ ห้องหรือซุ้มนี้สำหรับประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาจเป็นอัญญาธาตุหรือพระพุทธรูป เจดีย์บุโรพุโธ(บรมพุทโธ) มีห้องสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป หรือ เจดีย์กุฎีในวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน ทำเป็นรูปซุ้มฝักเพกา เช่นซุ้มฝักเพกาของเจดีย์วัดป่าสัก เชียงแสน ซุ้มหน้าางของเจดีย์แปดเหลี่ยม วัดสะดือเมือง เชียงใหม่ ซุ้มคดโค้ง เจดีย์ราย วัดเจดีย์เจ็ดแถว ศรีสัชชาลัย

ตอนบน-ยอด: ตอนบนนี้มีส่วนประกอบสำคัญ เรียกว่า ครรภธาตุ เหนือครรภธาตุขึ้นไป เรียกว่า “บัลลังก์” เป็นฐานเชื่อมต่อระหว่างครรภธาตุกับส่วนที่เหนือขึ้นไปซึ่งเรียกว่า “ปล้องไฉน” คือส่วนที่มี ลักษณะเป็นฉัตรหรือร่มซ้อนกันลดหลั่นขึ้น ปล้องไฉนนี้นี้วัฒนธรรมทีเบตถือว่าเป็นสัญลักษณ์บ่งถึง รูปาวจรภูมิ ๑๖ ชั้น เหนือขึ้นไปอีกเรียกว่า “แจกัน/ลูกแก้ว” หรือ “กลส” หรือ “เม็ดน้ำค้าง” ถือเป็น ส่วนบนสุดของเจดีย์ เหนือขึ้นไปเรียกว่า “แดนศุนยตา”

^๒ รายละเอียดเกี่ยวกับส่วนประกอบของเจดีย์นี้ยังมีอีกมาก ผู้รู้หลายท่านได้เขียนไว้ในเอกสารทางวิชาการ ที่เกี่ยวกับเรื่องสถาปัตยกรรมอันเนื่องในพระพุทธศาสนา ผู้สนใจสามารถหาเอกสารเหล่านี้ศึกษาเพิ่มเติมได้ เช่น หนังสือ เรื่อง “เจดีย์ : ความเป็นและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย” ของสันติ เล็กสุขุม จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์มติชน และดู [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/> [๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓]

เจดีย์สำคัญในประเทศไทย

ประเพณีการสร้างเจดีย์ในประเทศอาจมีมาก่อนที่พระโสณะ พระอุตตระ และคณะจะมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ เพราะในตอนแรกที่พระเจ้าอโศกเมื่อครั้งที่ยังไม่นับถือพระพุทธศาสนายกทัพไปตีแคว้นกาลิงคะแตกยับเยิน ประชาชนชาวกาลิงคะบางส่วนได้อพยพมาที่ดินแดนสุวรรณภูมินี้ ซึ่งคนเหล่านั้นอาจนับถือพระพุทธศาสนาอยู่ก่อน และร่วมกันสร้างเจดีย์ขึ้นเพื่อกราบไหว้บูชา ต่อเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชกลับจากแคว้นกาลิงคะ ทรงสดพระทัยจากภัยพิบัติแห่งสงคราม หันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้วส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ พระโสณะ พระอุตตระ และคณะได้เดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนาที่ดินแดนสุวรรณภูมิ จึงได้สร้างพระปฐมเจดีย์ขึ้นเป็นที่บูชาสักการะ ประเพณีการสร้างเจดีย์ยังแพร่หลายนับตั้งแต่นั้นมา มีเจดีย์ใหญ่ทั้งเก่าและสร้างขึ้นใหม่ปรากฏอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย เฉพาะเจดีย์เก่าที่สำคัญ เช่น^{๑)}

พระปฐมเจดีย์

พระปฐมเจดีย์ ถือกันว่าเป็นเจดีย์องค์แรกที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ สมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ พระโสณะ พระอุตตระ และคณะได้เดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนาที่ดินแดนสุวรรณภูมิ องค์เจดีย์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันไม่ใช่องค์เดิม แต่เป็นเจดีย์ที่ก่อสร้างขึ้นมาใหม่หุ้มองค์เดิมไว้

พระปฐมเจดีย์องค์เดิมมีลักษณะเหมือนเจดีย์ที่สาญจิ ประเทศอินเดีย(ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเหมือนกัน) กล่าวคือ องค์เจดีย์เป็นรูปกลม เหมือนโอหรือขันน้ำคว่ำ ข้างบนทำเป็นพุทธอาสน์สี่เหลี่ยมตั้งไว้ มีฉัตรปักเป็นยอด ฐานเจดีย์ทำเป็นสี่เหลี่ยม รอบฐานทำเป็นที่เดินประทักษิณ

พระปฐมเจดีย์องค์เดิมมีขนาดความสูง ๑๙ วา ๒ คอก (หรือ ๓๙ เมตร) ถูกทิ้งให้รกร้างไม่มีใครดูแลอยู่ระยะหนึ่ง สมัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงผนวชอยู่ เสด็จฯไปนมัสการพระปฐมเจดีย์หลายครั้ง ทรงเห็นว่าเป็นเจดีย์องค์ใหญ่ เมื่อขึ้นครองราชย์ จึงได้โปรดฯให้ก่อเจดีย์แบบลังกาครอบเจดีย์องค์เดิมไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ มีขนาดความสูง ๑๒๐ เมตร ๔๕ เซนติเมตร

ลักษณะองค์เจดีย์ในปัจจุบัน ทรงพระปรารค์ ปากผาย โครงสร้างเป็นไม้ซุง รััดด้วยโซ่เส้นใหญ่ ก่ออิฐถือปูน ประดับด้วยกระเบื้องปูทับ ขนาดความสูงจากพื้น ๑๒๐ เมตร ๔๕ เซนติเมตร มีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ประดิษฐานโดยรอบ ๘๐ องค์ ประกอบด้วยพระวิหาร ๔ ทิศ กำแพงแก้ว ๒ ชั้น

^{๑)} ตำนานเกี่ยวกับเจดีย์ที่สำคัญในประเทศไทย มีเอกสารหลักฐานมาก สามารถหาอ่านได้ทั่วไป เช่น หนังสือเรื่อง “พระบรมธาตุ” ของทรงพล มากชูชิต จัดจำหน่ายโดยนานาสาส์น เป็นหลักฐานระดับรอง แต่ก็ให้รายละเอียดได้ดี

พระธาตุดอยสุเทพ

สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๙๒๗ สมัยพระเจ้ากือนา กษัตริย์องค์ที่ ๖ แห่งราชวงศ์มังราย พระองค์ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในหลุมลึกใต้ฐานเจดีย์ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๐๘๑ พระเจ้าเกษเกล้า กษัตริย์องค์ที่ ๑๒ แห่งราชวงศ์มังราย รับสั่งให้เสริมองค์เจดีย์ให้สูงขึ้นไปอีก ใน พ.ศ. ๒๑๐๐ พระมหาญาณมงคลโพธิ์ วัดโศการาม เมืองลำพูนได้สร้างบันไดนาคเพื่อให้ประชาชนขึ้นไปกราบไหว้พระธาตุสะดวก และใน พ.ศ. ๒๔๗๗ ครูบาศรีวิชัย วัดพระธาตุดอยสุเทพฯ ได้ชักชวนชาวบ้านสร้างถนนระยะทาง ๑๑.๕๓ กิโลเมตรให้ประชาชนสามารถใช้ยานพาหนะขึ้นไปกราบไหว้พระธาตุได้สะดวกยิ่งขึ้น

พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

ตำนานบอกว่า เมื่อโศกพราหมณ์ดำเนินการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเสร็จแล้ว พระภิกษุซึ่งเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อว่า “พระเขมะ” ได้เข้าไปอัญเชิญพระทันตธาตุ (เขี้ยวแก้วเบื้องขวา-ซ้าย อย่างละ ๑ องค์) ออกจากเชิงตะกอน(จิตกาธาน) เพื่อนำไปถวายพระเจ้าพรหมทัตแห่งแคว้นกาลิงคะ พระทันตธาตุได้ถูกอัญเชิญย้ายไปประดิษฐานตามเมืองต่าง ๆ แล้วแต่เหตุการณ์ เช่นเมืองทันตบุรี มาสุวรรณภูมิ ขึ้นฝั่งตะโกลา(ตะกั่วป่า) ย้อนกลับไปเกาะลังกา แล้วย้อนกลับมาที่ศรีธรรมนคร (พ.ศ. ๘๐๐-๑๓๐๐) ต่อมาพระเจ้าศรีธรรมโศกราชรับสั่งให้สร้างเมืองนครศรีธรรมราช สร้างพระมหาธาตุเจดีย์ตามคติมหายาน บรรจุพระทันตธาตุ

พระธาตุพนม

ตำนานบอกว่า ก่อนจะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งให้พระมหากัสสปะให้นำพระอัฐิธาตุ (พระอัฐิธาตุส่วนหน้าอก) ไปประดิษฐานไว้ที่ภูกำพำ แคว้นศรีโคตรบูร ใน พ.ศ. ๘ พระมหากัสสปเถระ และพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ได้อัญเชิญพระอัฐิธาตุมายังภูกำพำ เมื่อเดินทางถึง พญานันทเสน ซึ่งเป็นเจ้าเมืองศรีโคตรบูรในขณะนั้น ร่วมกับประชาชนผู้มากด้วยศรัทธา สร้างเจดีย์ประดิษฐานพระอัฐิธาตุ โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นผู้นำในการสร้าง ใช้อิฐดิบก่อเป็นรูปเตาสีเหลี่ยม ยอดเป็นรูปฟ้าสูง ๑ วา ภายในขุดลึกลง ๑ ศอก ใช้ไม้คันทรรส(ไม้จันทน์ ?) ชมพู(ไม้หว่า) นิโครธ(ไทร) ไม้รัง เผอบอยู่ ๓ วัน ๓ คืนแล้วจึงนำหินหมากคอม ก้อนกรวดในแม่น้ำมาถมหลุม อัญเชิญพระอัฐิธาตุประดิษฐาน ใน พ.ศ. ๘ นี่คือการพัฒนาการแห่งพระธาตุพนม องค์พระธาตุได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ไม่น้อยกว่า ๖ ครั้ง บูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสุดท้ายใน พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๔ (ก่อนที่จะล้มหลายในวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๘)

เจดีย์กับคุณค่าทางจริยธรรม

เจดีย์เป็นสัญลักษณ์ด้านศาสนาในสังคมไทย นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนโบราณเมื่อว่างจากภารกิจงานก็จะพากันสร้างวัด สร้างเจดีย์ ด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กันออกไป แต่โดยสรุปแล้วล้วนเป็นวัตถุประสงค์เชิงศาสนาทั้งหมด บางกรณีจิตใจของคนในชุมชนแตกสลายไร้ความสามัคคี ไม่รู้จะเอาอะไรเป็นศูนย์รวมจิตใจ ก็สร้างเจดีย์ขึ้นมาเป็นศูนย์รวมจิตใจ บางกรณีชุมชนไม่มีแดนศักดิ์สิทธิ์เป็นที่บูชาสักการะ เพราะอยู่ไกลวัด หรือในวัดมีแต่พระภิกษุสามเณร ซึ่งก็เป็นที่เคารพสักการะได้ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล คือเป็นบุคคลมีชีวิตจิตใจเหมือนกัน ไม่เหมือนกับเจดีย์ กราบไหว้บูชาพระภิกษุสามเณรกับกราบไหว้บูชาเจดีย์ ย่อมให้ความรู้สึกแก่คนกราบไหว้บูชาต่างกัน

กราบไหว้บูชาพระภิกษุสามเณร ให้ความรู้สึกเหมือนกันมีเพื่อนที่เป็นปูชนียบุคคลไว้คุ้มครองป้องกัน ช่วยแนะนำสั่งสอนไม่ให้ทำความชั่ว แนะนำให้ทำความดี กราบไหว้บูชาเจดีย์ ให้ความรู้สึกเหมือนกับว่าได้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองป้องกันอันตราย มีสิริมงคลอยู่ในตัว

ประเพณีของคนไทยโบราณ เวลาออกไปล่าสัตว์หรือลงห้วยหนองคลองบึงเพื่อหาปูปลา ไม่ประสงค์ที่จะพบเห็นพระภิกษุสามเณร เพราะเชื่อกันว่า “เวลาไปล่าสัตว์ ถ้าพบพระภิกษุสามเณร จะไม่ได้สัตว์” จะบอกว่าพระภิกษุสามเณรเป็นผู้ขัดขวางการฆ่าสัตว์ก็คงไม่ผิดนัก แต่ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านที่กำลังออกไปล่าสัตว์ก็ประสงค์โชคลาภ การที่จะได้โชคลาภก็ต้องกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สรุปว่า กราบไหว้บูชาเจดีย์นั้นแหละดีที่สุด

การสร้างเจดีย์ ย่อมให้ความรู้สึกพิเศษแก่คนไทย เจดีย์เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความยิ่งใหญ่ ผู้ประสงค์บุญก็ได้ความรู้สึกที่เป็นบุญพิเศษ ความจริง เจดีย์เป็นวัตถุธรรมดาชนิดหนึ่ง เป็นหิน ปูน ทราย อิฐ แต่เมื่อก่อให้เป็นรูปร่างเสร็จแล้ว กลับให้ความรู้สึกที่ไม่ธรรมดา เหมือนกับพระพุทธรูป

พระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญแก่จิตใจ นั่นคือให้ความสำคัญแก่ความรู้สึก เมื่อจิตใจรวมอยู่ที่ใด ความศักดิ์สิทธิ์ก็รวมที่นั่น ข้อสำคัญที่สุดคือการรวมจิตใจ นั่นคือรวมพลังศรัทธา จุดเด่นของเจดีย์คือเป็นที่รวมพลังศรัทธา รวมพลังจิตใจ รวมพลังศักดิ์สิทธิ์ เจดีย์ถือเป็นสิ่งดึงดูดใจที่ดีที่สุดของสังคมไทย ยังจะต้องมีการสร้างต่อเนื่องไม่ขาดสาย วัดที่มีคนหลังไปไปรวมกันกราบไหว้บูชาไม่ขาดสายนั้น ล้วนมีเจดีย์เป็นศูนย์รวมจิตใจทั้งสิ้น คนไปวัด ไม่เห็นอะไร ไม่ได้ดูอะไร ไม่ได้กราบไหว้อะไรอื่น ขอเพียงได้เห็นเจดีย์ ได้ดูเจดีย์ ได้กราบไหว้เจดีย์ก็พอใจแล้ว ในเมืองไทย พุทธศาสนิกชนได้เห็นเจดีย์ก็มีความชื่นใจ พึงศรัทธาไว้ได้ ข้อสังเกตสำคัญอย่างยิ่ง คือ เจดีย์เป็นจุดเชื่อมหรือจุดลดช่องว่างระหว่างสังคมพระกับสังคมฆราวาสให้ห่างกันน้อยลง อย่างที่ได้กล่าวไว้แล้ว ฆราวาสที่ประกอบอาชีพที่ไม่ผิดกฎหมายแต่อาชีพนั้นเกี่ยวข้องกับกรรทำลายชีวิตสัตว์ เช่น เป็นชาวประมง เลี้ยงไหม ทำฟาร์มหมูฟาร์มไก่ ฆราวาสเหล่านั้นไม่ประสงค์จะติดต่อสัมพันธ์กับพระภิกษุสามเณรมากนัก แต่พวกเขาก็เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

ก็ได้อาศัยเจดีย์เป็นที่บูชาสักการะ ทำให้รู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองยังเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีอยู่ ที่สำคัญคือทำให้จิตใจศรัทธาเลื่อมใสมั่นคงในพระรัตนตรัย โดยสรุป เจดีย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่กับสังคมไทย เป็นศูนย์รวมแห่งคุณความดี เช่น^๔

แสดงกตัญญูทเวทิตาธรรมต่อบรรพบุรุษ

คนไทยสำนึกในคุณความดีของบรรพบุรุษ จึงสร้างเจดีย์เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุ แม้ท่านเหล่านั้นจะเสียชีวิตไปแล้ว ลูกหลานก็ยังอยากที่จะยกย่องเชิดชู ประกาศคุณความดีของตนให้โลกรู้ เป็นการแสดงกตัญญูทเวทิตาธรรม คนโบราณนิยมที่จะสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิธาตุของบรรพบุรุษ ในเจดีย์จึงมีบรรพบุรุษสถิตอยู่ แม้จะเป็นเพียงชิ้นส่วนกระดูก แต่ให้ความอบอุ่นแก่ลูกหลานได้

สร้างศรัทธายึดมั่นในคุณความดี

เจดีย์ที่สำคัญในประเทศไทยล้วนมีพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรรจุอยู่ หรือมีพระบรมธาตุ พระธาตุบรรจุอยู่ เช่น เจดีย์ภูเขาทอง วัดสระเกศ พระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช พระธาตุ(เจดีย์)เหล่านี้ เป็นศูนย์รวมศรัทธามหาศาลของมหาชนทุกสารทิศ หลั่งไหลมารวมกันบูชาสักการะไม่ขาดสาย

เจดีย์ถือเป็นแดนศักดิ์สิทธิ์ มีคนกล่าวว่า “ประเพณีการสร้างเจดีย์นี้ ถือเป็นความชาญฉลาดของบรรพบุรุษไทยที่จะสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีไทยสู่ลูกหลานชั่วกัลป์ เป็นมรดกตกทอดสืบเนื่องไปเป็นพัน ๆ ปี เจดีย์แสดงถึงความเป็นไทย เป็นปูชนียสถานเป็นมิ่งขวัญคู่บ้านคู่เมือง เป็นที่กราบไหว้บูชาของพุทธมามกะ บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาและจิตใจของคนไทย” การบูชาเจดีย์มีอานิสงส์สูงสุด ดังข้อความในคัมภีร์กฎปวงค์ตอนหนึ่งว่า “เป็นอันว่าพระเจ้าอโศกธรรมราชา ได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้น ๘ หมื่น ๔ พันในพื้นที่ชมพูทวีปด้วยอาการอย่างนี้ พระสลับทั้งปวงนั้น เป็นประดุจดวงประทีปดวงเดียวของชาวโลก เป็นปูชนียสถานที่จะนำสรรพสัตว์ไปสู่สวรรค์นิพพาน ควรที่สาธุชนจะละละการงานอื่น ๆ มากราบไหว้บูชาทุกเมื่อไป”

^๔ นอกจากเหนือจากคุณค่าทางจริยธรรมเหล่านี้ เจดีย์ที่ชาวพุทธสร้างไว้ในอดีตและปัจจุบัน มีคุณูปการอย่างยิ่งต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวจำนวนมากทั้งที่เป็นชาวพุทธและไม่ใช่ว่าพุทธไปกราบไหว้และชมเจดีย์บุโรพุทโธที่ประเทศอินโดนีเซีย ไปกราบไหว้และชมสลูปลาสาลูจินอินเดีย ไปกราบไหว้และชมจวนเวลิมาเจดีย์สีขาวในเมืองอนูราธปุระ ศรีลังกา ไปกราบไหว้และชมหมู่เจดีย์ในประเทศพม่า ไปกราบไหว้และชมพระธาตุดอยสุเทพที่เมืองเชียงใหม่ ไปกราบไหว้และชมพระธาตุพนม ที่จังหวัดนครพนม ไปกราบไหว้และชมพระปฐมเจดีย์ที่จังหวัดนครปฐม ไปกราบไหว้และชมพระบรมธาตุที่นครศรีธรรมราช การที่ชาวพุทธและนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกไปกราบไหว้และชมเจดีย์นี้ ทำให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องเจริญรุ่งเรืองมาก จึงเป็นที่ประจักษ์ว่า เจดีย์ในพระพุทธศาสนา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีทั้งคุณค่าทางจริยธรรมและมีคุณูปการอย่างยิ่งต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศนั้น ๆ

ความดีตามหลักพระพุทธศาสนามี ๕ ลำดับชั้นซึ่งเปรียบเทียบกับส่วนประกอบของต้นไม้ได้ดังนี้

๑. ประเพณีพิธีกรรม เปรียบเทียบได้กับกิ่งและใบของต้นไม้
๒. ศีล เปรียบเทียบได้กับสะเก็ดของต้นไม้
๓. สมာธิ เปรียบเทียบได้กับเปลือกของต้นไม้
๔. ปัญญา เปรียบเทียบได้กับกระพี้ของต้นไม้
๕. วิมุตติ เปรียบเทียบได้กับแก่นของต้นไม้

สรุป

เจติย์เป็นศาสนสถานที่น่าสนใจไปสู่ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นสถานที่กราบไหว้บูชาพระคองศรัทธาสรางสัมมาทิฏฐิระดับโลกิยะให้มั่นคงในพระรัตนตรัย น้อมนำชีวิตให้ใฝ่ในคุณความดี เป็นบันไดขั้นแรกที่จะก้าวไปสู่ความดีระดับสูงขึ้นไป